

doseže intelektualno zrelost. Otrok mora biti izpostavljen temu jeziku in se mora naučiti odzivati nanj, če naj postane gospodar svoje duše.»

Svet in družba, ki bi hotela namenoma ukinjati pravljice, bi hotela postati nič manj kot gospodarja otroških duš!

Zato prav gotovo ni naključje, da je Michael Ende nekoč napisal čudovito pravljico o tatovih časa in prav gotovo ni naključje, da je pisateljica J. K. Rowling napisala knjigo *Harry Potter in kamen modrosti* za današnje otroke. Prav Harry Potter, knjiga o dečku iz družine čarovnikov, zdaj podira svetovne bralne rekorde in v milijonskih nakladah preplavlja svet s staro dobro pravljico, ki jo berejo otroci, odraščajoči in odrasli!

Naj se ob koncu znova dotaknem povezanosti pravljice in poezije in tiste čudežne Bele mačice, ki se je nekega dne, ob ravno pravem času, prithotapila v dušo majhnega dekletca, da se je lok belega mostu pesnikove *Bele mačice* zalesketal kot v pesem – pravljico uročen in usločen beli hrbet časa, ki se razpenja od nas, vse tja do nedoumljive daljave brezčasa in večnosti ...

Vlado Žabot

ČAS KOT LITERARNA KATEGORIJA

V tem svojem razmišljanju o času v času se bom omejil na **ljudske pripovedke in pravljice**, ki jih glede na njihovo vkoreninjenost v domišljiji, v podzavestnem in mitičnem razumem kot primarno osnovo za razvoj pretežnega dela umetne mladinske literature. Glede na zastavljeno temo pa mislim, da so še posebej zanimive tiste pripovedke in pravljice, ki se začenjajo z »Nekoč ...« (Nekoč je živel, Nekoč pred davnimi, davnimi časi ... ipd.). **Zdi se namreč, da zanje značilen, na videz preprost časovni model omogoča zanimivo interpretativno možnost vsebinskih in sporočilnih komponent časa kot znotraj literarne kategorije.**

Če torej vzamemo to ali ono pravljico z omenjenim časovnim modelom, vidimo, da je pripovedni čas sedanji, da pripovedovalec nastopa tukaj in zdaj. Pripovedovani pravljlični dogodki so vsekakor drugje, v drugem času – in pripovedovalec služi le kot posrednik, kot prenašalec vednosti o tistem, kar se je dogajalo nekoč.

Če bi se pravljice začenjale v preteklem pripovednem času, če bi se torej začetek recimo glasil: »Nekoč, pred davnimi, davnimi časi sem pripovedoval (ali so pripovedovali), da je živel kralj ...«, bi seveda pomen pripovedovalca in sporočilnost njegove pripovedi dobila drugačen vsebinski odtenek. Vsekakor bi se povečal pomen pripovedovalca. To, da je on (ali oni) to isto zadevo pripovedoval že zdavnaj, bi seveda odpiralo več interpretativnih možnosti njegovega pomena in vloge, prav tako pa tudi njegovega odnosa do pripovedovanja in same pripovedi. Pripovedovalec bi skratka nastopil kot subjekt, ki s svojo okvirno pripovedjo, okvirno vlogo, opazno ali celo bistveno zaznamuje pomen in sporočilno vrednost pripovedovanega.

Nekaj podobnega bi čutili tudi v pripovednem prihodnjiku. Torej: »Nekoč, po mnogih, mnogih letih, bom pripovedoval (ali bodo pripovedovali), da je živel kralj ...« Tudi tak časovni okvir bi seveda opazno zaznamoval vrednost in pomen pripovedovanega.

Zdi se torej, da pravljичni model s pripovednim sedanjikom samemu pripovedovalcu tako rekoč odvzema subjektiviteto, se pravi, da v resnici sploh ni pomembno, kdo pravzaprav pravljico pripoveduje – to pa tudi pomeni, da ta, ki pripoveduje, nima nobene pravice kakorkoli po svoje zaznamovati same pripovedi.

Pripoved in pomen njene resničnosti skratka odločilno presega pripovedovalca. Pripovedovalčev subjekt je marginaliziran. Ob takšni marginalizaciji pa toliko bolj izstopa primarna samostojnost in neodvisnost pripovedovane resničnosti. In ta resničnost je v okviru pripovednega sedanjika nekako nedotakljiva – kdorkoli jo namreč (sedaj, ta hip) pripoveduje, nima pravice do nje posebej vzpostavljati lastnega stališča ali jo glede na pripovedno preteklost ali prihodnost kakorkoli po svoje celo vrednotiti.

Ob dejstvu, da so tudi vse ostale možnosti vzpostavljanja pripovedovalčevega subjektivnega stališča opuščene ali vsaj zelo marginalizirane, pa je najbrž pripovedni sedanjik mogoče razumeti kot možnost, ki sama na sebi ne zahteva kakršnegakoli opredeljevanja ali distanciranja do pripovedovane resničnosti – in ki torej najbolj ustreza mitiziranju in mitu kot izročilu temeljne resnice o svetu in življenju. Tako lahko rečemo, da se je v pravljico zajeta temeljna resničnost resda dogajala nekoč (pred dawnimi, dawnimi časi), vendar pa je vrednost, sporočilnost, te resničnosti še danes živa in nedotakljiva in kot taka še danes presega vsakogar, ki jo tako ali drugače posreduje sprejemniku.

Prav tako zanimive interpretativne možnosti pa se odpirajo s primerjavo časovnih možnosti v pripovedovanem času.

Torej: Nekoč, pred dawnimi, dawnimi časi je živel kralj ...

Ali: Nekoč, čez mnoga, mnoga leta bo živel kralj ...

In: Danes živi kralj ...

Za to primerjavo sem izbral pravljico z naslovom *Kralj, na smrt bolan*.

Nekoč je bil kralj neke dežele bolan na smrt. Nobeno zdravilo ni pomagalo. Zdravniki so že popolnoma obupali. – Ali oglasili so se modri ljudje in rekli: »Dobiti je treba človeka, kateremu prav nič ne manjka na svetu; srajco tistega človeka naj oblečejo kralju in zdrav bo.«

Poslali so na vse vetrove kraljeve poslance iskat človeka, kateremu nič ne manjka na svetu; hodili so po vseh deželah, gorah in dolinah, a niso našli človeka, ki bi bil popolnoma zadovoljen. Temu je manjkalo to, drugemu ono do popolne sreče. Končno so naleteli v deveti deželi v neki krčmi na veseljaka, ki je popival in popeval in bil dobre volje. Povprašali so ga, kako da je tako dobre volje. On pa je zavriskal, udaril s pestjo po mizi in dejal: »Kako bi ne bil dobre volje, ko mi pa na tem božjem svetu nič ne manjka.«

Kraljevi poslanci so bili veseli tega srečnega človeka in so rekli: »Pojdi z nami pred kralja, boš bogat.«

Veseljak je odgovoril: »Kaj bogat, zakaj bogat? Jaz sem že dovolj bogat, ne grem.« Z veliko težavo so spravili srečnega človeka na voz in ga poslali h kralju, ki je bil že v zadnjih zdihljajih.

»Hitro sleci srajco,« so silili vsi vanj.

On pa jih je debelo gledal in odkimaval.

»Srajco dol, dol srajco, slecite srajco,« so vpili vsi vprek.

Ali kako so vsi ostrmeli, ko se je izkazalo, da veseljak ni imel srajce. Kralj je moral žalostno umreti. Ni bilo človeka, kateremu bi nič ne manjkalo na svetu.

Ker sporočila te pravljice kljub pripovedovanemu pretekliku ne moremo razumeti, kot nekaj, kar je veljalo za nekoč, pa za danes ne velja več – se pravi, da tudi zaključnega stavka ne moremo razumeti, kot da pač nekoč ni bilo človeka, kateremu bi nič ne manjkalo na svetu, medtem ko danes je, ampak tako, da resnica o človeški nepopolnosti velja tudi danes – bi pripovedovalec v svojem sedanjiku pravljico lahko zaključil tudi tako: Ni ga bilo in ga še danes ni človeka, kateremu bi nič ne manjkalo na svetu; ali celo: Ni ga bilo, ni ga in ga tudi ne bo človeka, kateremu bi nič ne manjkalo na svetu. Vendar pa bi v tem primeru pripovedovalec pomembno izstopil iz svoje pripovedne marginalnosti – in pravljica bi služila samo kot eksempl za utemeljitev njegovega vedenja o človeški problematičnosti in pomanjkljivosti. Ker pa tega v pravljici ni, je pred nami le mitizirana resnica, ki pripovedovalca presega. Ta resnica se sama po sebi razkriva kot nekaj objektivnega in obče veljavnega in kot taka ne potrebuje pripovedovalčevih subjektivnih stališč in dodatkov.

Če pa to pravljico prenesemo v pripovedovani prihodnjik, se odnos med pripovedovalcem in pripovedovanim mitom, med subjektivnim in objektivnim torej, zamakne v prid pripovedovalca, ki je na podlagi poznavanja temeljne resničnosti o človekovi pomanjkljivosti sposoben napovedovati ali celo prerokovati veljavnost te iste resničnosti tudi za prihodnost. Tukaj mit ne govori več sam po sebi. Ampak na osnovi mita izstopi pripovedovalec s svojim subjektivnim predvidevanjem in sklepanjem o prihodnosti.

V pripovedovanem prihodnjiku bi se namreč izbrana pravljica glasila tako:

Nekoč bo kralj neke dežele bolan na smrt. Nobeno zdravilo mu ne bo pomagalo. Zdravniki bodo že popolnoma obupali. – Ali oglasili se bodo modri ljudje in rekli:

»Dobiti je treba človeka, kateremu prav nič ne manjka na svetu; srajco tistega človeka naj oblečejo kralju in zdrav bo.«

Poslali bodo na vse vetrove kraljeve poslance iskat človeka, kateremu nič ne manjka na svetu; hodili bodo po vseh deželah, gorah in dolinah, a ne bodo našli človeka, ki bi bil popolnoma zadovoljen. Temu bo manjkalo to, drugemu ono do popolne sreče.

Končno bodo naleteli v deveti deželi v neki krčmi na veseljaka, ki bo popival in popeval in bo dobre volje. Povprašali ga bodo, kako da je tako dobre volje. On pa bo zavriskal, udaril s pestjo po mizi in dejal:

»Kako bi ne bil dobre volje, ko mi pa na tem božjem svetu nič ne manjka.«

Kraljevi poslanci bodo veseli tega srečnega človeka in bodo rekli:

»Pojdi z nami pred kralja, boš bogat.«

Veseljak bo odgovoril:

»Kaj bogat, zakaj bogat? Jaz sem že dovolj bogat, ne grem.«

Z veliko težavo bodo spravili srečnega človeka na voz in ga peljali h kralju, ki bo že v zadnjih zdihljajih.

»Hitro sleci srajco,« bodo silili vanj.

On pa jih bo debelo gledal in odkimaval.

»Srajco dol, dol srajco, slecite srajco,« bodo vpili vsi vprek.

Ali kako bodo vsi ostrmeli, ko se bo izkazalo, da veseljak ne bo imel srajce. Kralj bo moral žalostno umreti. Ne bo človeka, kateremu bi nič ne manjkalo na svetu.

Tudi ta različica pripovedi je torej naslonjena na temeljno resničnost o človeški nepopolnosti. Vendar pa v pripovedovani prihodnik dvomimo občutno bolj kot v

primeru pripovedovanega preteklika. Pripovedovana resničnost ne premore toliko objektivne veljavnosti kot v prvem primeru. In izpostavljeni pripovedovalec je – če seveda ne verjamemo v njegove nadnaravne, prerokovalske sposobnosti – prej moteč kot obratno. Vsekakor pa se izgubi verodostojnost in gotovost prostora preteklosti. Razlika med »tako je bilo« in »tako bo« je pač občutna in pripovedovalec je v prvem primeru samo poročevalec, v drugem pa nekakšen vedeževalec ali celo prerok.

Ob vsem tem in tudi na podlagi tega pa se mi zdi zanimivo postaviti tezo, da pripovedovani preteklik v pravljicah pogosto ne pomeni samo pripovedovanega časa, ampak da prevzema funkcijo in značilnosti mitskega prostora. Tam, v neki davni torej. In ne le takrat, v neki davni.

Tako je nekoč deček gnal svinje na pašo ... In če se ob tem stavku vprašamo: Kje?, si lahko odgovorimo le z nekoč – ali s: tam, v neki davni. In tam, »v tisti davni«, »v tistem nekoč« pride k njemu zelena kača ... (itn.).

V ljudskih pravljicah namreč največkrat ne obstajajo neki podrobnejši opisi dogajalnega prostora, narave, pokrajin, gradov, gozdov ipd. Dovolj je že, da za začetek izvemo, da je nekoč deček gnal svinje na pašo – in pred nami se že odpre tisti svet, se pravi tisti »nekoč«, v katerem živi siromak (ali kralj), pri čemer kakršnihkoli podrobnejših opisov ali označitev bodisi vasi, mesta, koč, gradu ali kraljestva sploh ne pogrešamo. V tistem »nekoč« je skratka že vse dovolj jasno in predstavljivo – pred nami je recimo revna koča v samoti, v ozadju gozd in daljava za njim, nad nami nebo in vse naokoli po navidezni vsakdanjosti čarobno pravljlična verjetnost, da se od tod ali tam prikaže govoreča zelena kačica. In ravno s to povsem samoumevno predstavljivostjo tega pravljličnega »nekoč« se odpira vprašanje mitičnega in magičnega v dožemanju pripovedovanega časa.

Če mit razumemo kot izročilo temeljne resnice o svetu in življenju, pri čemer ta s simboli opisana resnica temelji na nezaznavnem, duhovnem svetu, je začetek pravljice (tudi bajke) tipa »Nekoč, pred davnimi, davnimi časi ... « – in torej v njem zajet in zanj tipičen prehod iz pripovedovalčevega sedanjika v pripovedovani preteklik – mogoče razumeti kot prehod v svet mita in njegove s simboli zajete resnice.

To pa pomeni, da se zgodi prehod iz konkretnega, materialnega, izkustvenega sveta v svet duha in duhovnega, se pravi v svet tistih, v simbole zajetih duhovnih vsebin, ki so kot arhetipi akumulirani v posameznikovem in kolektivnem nezavednem.

In mit kot tak ne pozna časa. Čas je zanj prostor.

Janja Vidmar

MLADINSKA KNJIŽEVNOST V ČASU O ČASU

Priznam, tega foruma sem se nekako otepala. V sebi sem se pač borila s tisto zoprno, kristalno jasno zavestjo, da k modifikaciji javnega mnenja ne morem prispevati nič takega, kar bi bolj vehementno poseglo v evalvacijo književnosti sploh, še posebej njenega stranskega odcepka – mladinske literature. Kriteriji v literaturi nasploh, in s tem posredno tudi v mladinski književnosti, so zaradi vloge, ki jo je